

Тетяна ФІЛАТ,

orcid.org/0000-0001-5441-7520

*докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету
(Дніпро, Україна) tatanafilat@gmail.com*

Мирослава СИДОРА,

orcid.org/0000-0002-1112-8187

*викладачка кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету
(Дніпро, Україна) miroslavasidora@gmail.com*

Олена ЗАПОРОЖЕЦЬ,

orcid.org/0000-0001-5423-8469

*викладачка кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету
(Дніпро, Україна) zaporozhetsy@dma.dp*

РЕАЛІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються особливості навчального процесу в Україні в умовах воєнного стану. Проблема забезпечення якісної професійної освіти під час воєнних дій потребує всебічного та дуже швидкого вирішення. Реалії життя в сучасному буремному світі стрімко змінюються, що потребує від науково-педагогічної спільноти об'єднання зусиль для подолання нових, не відомих раніше викликів, які стосуються всіх без винятку сфер людського існування. Не визначені та, відповідно, не вирішені вчасно проблеми освітньої сфери призводять до погіршення як загальноосвітньої, так і професійної підготовки українців. Тож визначення перешкод та труднощів, які виникають в умовах воєнного часу, їхнього впливу на навчальний процес та пошук шляхів їх усунення є актуальним завданням, що потребує співпраці всіх, причетних до освітньої діяльності.

Розглянуто різні аспекти роботи викладача – соціальний, психологічний, організаційно-методичний. Узагальнено й проаналізовано досвід роботи зі здобувачами вищої освіти за період карантину й воєнних дій в Україні. Визначено труднощі та проблеми онлайн-навчання в мовах воєнного стану. Зазначено, що зниження рівня підготовки майбутніх вчителів, відсутність належного підвищення кваліфікації, масовий від'їзд працівників освіти в інші країни, зміна професії, відсутність психологічного захисту для викладача – всі ці нагальні питання, які вимагають термінового рішення, – об'єкт дослідження наукової статті. Визначено низку умов, які сприятимуть підтримці належного рівня навчального процесу, зокрема: надання психологічної підтримки всім учасникам навчального процесу, набуття педагогічними працівниками навичок першої психологічної допомоги, удосконалення навчально-методичного забезпечення з урахуванням зростання ролі самостійної роботи, налагодження зворотного зв'язку зі здобувачами освіти, чіткість та прозорість вимог, контролю знань та навичок.

Ключові слова: професійна освіта, професійна компетенція, дистанційне навчання, психологічний стан студентів у воєнний час, навчально-методичне забезпечення.

Tetiana FILAT,

orcid.org/0000-0001-5441-7520

*Doctor of Philology, Professor,
Head of Language Training and Humanities Department
Dnipro State Medical University
(Dnipro, Ukraine) tatanafilat@gmail.com*

Myroslava SYDORA,

orcid.org/0000-0002-1112-8187

*Lecturer at the Language Training and Humanities Department
Dnipro State Medical University
(Dnipro, Ukraine) miroslavasidora@gmail.com*

Olena ZAPOROZHETS,
 orcid.org/0000-0001-5423-8469
 Lecturer at the Language Training and Humanities Department
 Dnipro State Medical University
 (Dnipro, Ukraine) zaporozhetse@dma.dp

REALITIES OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARITAL LAW

The article examines the peculiarities of the educational process in Ukraine under martial law. The problem of providing high-quality professional education during hostilities requires a comprehensive and very quick solution. The realities of life in today's turbulent world are changing rapidly, which requires the scientific and pedagogical community to join forces to overcome new, previously unknown challenges that affect all spheres of human existence without exception. Undefined and, accordingly, not solved in time problems of the educational sphere lead to deterioration of both general education and professional training of Ukrainians. Therefore, determining the obstacles and difficulties that arise in wartime conditions, their impact on the educational process and finding ways to eliminate them is an urgent task that requires the cooperation of everyone involved in educational activities.

Various aspects of the teacher's work are considered – social, psychological, organizational and methodical. The experience of working with students of higher education during the period of quarantine and hostilities in Ukraine is summarized and analyzed. Difficulties and problems of online learning in martial law languages are identified. It is noted that the decrease in the level of training of future teachers, the lack of proper professional development, the mass departure of education workers to other countries, a change of profession, the lack of psychological protection for teachers – all these urgent issues that require an urgent solution are the object of research of a scientific article. A number of conditions have been determined that will contribute to maintaining the appropriate level of the educational process, in particular: providing psychological support to all participants of the educational process, acquisition of psychological first aid skills by teaching staff, improvement of educational and methodological support taking into account the growing role of self study, establishing feedback with high education seekers, clarity and transparency of requirements, control of knowledge and skills.

Key words: professional education, professional competence, distance learning, psychological state of students during wartime, educational and methodological support.

Постановка проблеми. Забезпечення якості та безперервності професійної освіти під час загарбницької війни, розв'язаної росією, є гострою проблемою, яка потребує всебічного та дуже швидкого вирішення. Реалії сьогодення змінюються з неймовірною швидкістю, тож науково-педагогічна спільнота має докладати максимальних зусиль, щоб як загальноосвітнє, так і професійне формування українців відбувалось якісно й результативно. Не помічені чи не вчасно вирішені проблеми освітньої сфери сьогодні негативно позначаються на рівні освіченості та професійної компетентності в майбутньому. Тож визначення перешкод та труднощів, які виникають в умовах воєнного часу, їхнього впливу на навчальний процес та пошук шляхів їх усунення є актуальним завданням, що потребує співпраці всіх, причетних до освітньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Автори інформаційно-аналітичного збірника «Освіта України в умовах воєнного стану» справедливо наголошують, що «епідемія COVID-19 та наступний перехід у період воєнного стану зумовили серйозні виклики забезпеченню якості української освіти» (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022). Президент України Володимир Зеленський чітко й однозначно заявив, що «оку-

панті визначили своїми ворогами культуру, освіту та людяність. І не шкодують для них ні ракет, ні бомб. Україна, яка прагне бути конкурентоспроможною в сучасному світі, має визначити освіту та науку своїми стратегічними сферами» (Зеленський, 2022). Завданням усіх учасників освітнього процесу – викладачів, методистів, науковців – має стати повноцінний розвиток освіти й науки з урахуванням сучасних реалій.

Виклад основного матеріалу. Попереднім серйозним викликом для освітньої системи стала пандемія коронавірусу, яка призвела до переходу на дистанційне навчання та поставила перед освітянами ряд проблем, пов'язаних з науковими, педагогічними, методичними, психологічними, емоційними аспектами цієї форми навчання. Спільними зусиллями налагоджена робота в онлайн-форматі, розроблені та запроваджені нові методики, навчально-методичні матеріали, освоєні всі технічні можливості, різноманітні засоби, які пропонують онлайн-платформи. Велика кількість опублікованих наукових, методичних, навчально-практичних статей, присвячених темі дистанційного навчання, дозволяє взаємно збагачувати педагогічну майстерність, використовувати сучасні методики, удосконалювати навчальний процес.

Але з минулого року Україна, і зокрема освіта, зазнає страшнішого випробування: зла загарбницька воля сусіднього народу докорінно змінила життя в Україні.

Народ України перебуває в стані постійного нервового напруження: тривога за долю усієї держави, своє життя та життя й здоров'я близьких і рідних, співчуття постраждалим, гнів до окупантів, страх, відчай, розгубленість, паніка – усе це є невід'ємною частиною теперішнього життя кожного українця.

Реаліями воєнного часу стали вибухи, постійні сигнали тривоги, відключення електроенергії, води, відсутність інтернету, мобільного зв'язку. Постійний стрес, якого зазнають мешканці нашої країни, відбивається на емоційному стані кожного, проявляється в різних формах, що потребує, у першу чергу, психологічної підтримки й допомоги. Тож для забезпечення можливості здобуття студентами вищої освіти першочерговим є створення комфортних та сприятливих психологічних умов під час навчання. Викладачі, у разі необхідності, повинні вміти надавати першу психологічну допомогу, заспокоювати, розраджувати, підтримувати, надихати. Це потребує уважного ставлення й індивідуального підходу до кожного учасника навчального процесу, оволодіння мінімальними навичками психологічного аналізу й допомоги. На сьогодні в Україні функціонує багато психологічних служб, проводяться семінари, тренінги, на меті яких є як надання допомоги учасникам освітнього процесу, так і навчання практичних навичок допомоги. Зокрема, проєкт «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти» в рамках Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки за ініціативи Першої леді України Олени Зеленської надає можливість освітянам, шкільним психологам, учням, студентам та їхнім батькам безкоштовно отримати такі навички. Автори цього проєкту стверджують, що в умовах воєнного стану змінюються пріоритети навчального процесу й на перше місце виходить саме психологічна складова (Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти, 2022-2023). Забезпечення стабільного емоційного фону, психологічна підтримка, вміння працювати з різними реакціями на стрес є необхідним елементом будь-якої форми навчання.

Відносини «викладач-студент» вибудовуються на різних рівнях взаємодії: пізнавальному, мотиваційному, емоційному, поведінковому. Натепер емоційний компонент відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні повноцінного та ефективного навчального процесу, необхідними ста-

ють щирий інтерес до студента, його почуттів, емоційного стану. Психологи радять починати заняття не лише зі звичайного привітання, а й поцікавитись настроєм, почуттями слухачів, що дозволяє зняти емоційну напругу, оцінити психологічний стан студентів, залежно від відповідей застосовувати індивідуальні підходи, коректувати хід, темп та структуру заняття. Психологічна гнучкість викладача та його чутливість до емоційного стану студентів є необхідною складовою організації навчального процесу.

Роль викладача як психолога стає однією з провідних у його професійній діяльності. Вчасно сказане слово, заохочення, підтримка, емоційна розрядка через несподіваний аргумент, жарт, цікавий приклад, допомагає стабілізувати емоційний фон заняття, утримувати увагу студентів. Посилання до майбутньої професійної діяльності активізує слухачів, створює сприятливі умови для кращого засвоєння матеріалу, створює місток між сучасним і майбутнім, пом'якшуючи тяжкість сучасних воєнних реалій. Разом з цим такі екскурси в змодельоване майбутнє не спричиняють розвиток синдрому відкладеного життя, а навпаки – дозволяють зараз, у конкретний момент часу усвідомити та опрацювати певні знання та навички.

На сьогодні, мабуть, як ніколи раніше, найбільшого значення набуває самостійна робота студентів, що зумовлено рядом чинників, зокрема: особливостями онлайн-навчання, неможливістю проводити повноцінні за часом заняття через повітряні тривоги, відключення світла, погану роботу інтернету. Як зазначають Курята О. В. та співавтори, «правильно організований процес самостійної роботи заохочує студентів-медиків до її якісного виконання та є вагомим мотивуючим фактором до подальшого професійного розвитку. Самостійну роботу студентів-медиків необхідно розглядати як один з необхідних етапів підготовки сучасного лікаря. Впровадження в освітній процес новітніх інформаційних технологій та самостійних наукових проєктів приводить до покращення результативності та формує нові професійні компетенції в майбутніх лікарів» (Курята та ін., 2020: 26).

Успішність та якість самостійної роботи залежить, у першу чергу, від викладача, який повинен, з урахуванням постійного стресового стану студентів, налагодити такий вид роботи. Для цього необхідні:

– повне й технічно доступне навчально-методичне забезпечення (навчально-методичний контент на освітніх платформах, посилання на додаткові навчальні матеріали, відібрані відповідно до мети й теми, з поясненнями щодо їх використання);

– чітке дотримання графіку навчального процесу, швидке реагування на будь-які зміни або перебої в навчанні;

– постійний зворотній зв'язок зі студентами, який забезпечує вирішення оперативних організаційних та навчальних задач;

– чіткість, ясність та мотивованість вимог, іноді їх неодноразове пояснення з огляду на розгубленість, емоційну нестабільність;

– систематичність та прозорість контролю знань і вмінь студентів.

За результатами опитування студентів I курсу Дніпровського державного медичного університету виявлено, що найбільшими труднощами в навчанні вони вважають:

– власну неухважність та розгубленість, викликані постійним стресовим станом через війну в Україні;

– технічні проблеми;

– недостатню скоординованість навчального процесу через постійні повітряні тривоги та відключення світла;

– несформовані навички самоорганізації та самоконтролю, які перешкоджають ефективному засвоєнню навчального матеріалу.

Дистанційна форма навчання в сучасних умовах, хоча і є найбезпечнішою, як справедливо зазначають О. С. Будзак та В. М. Будзак у статті «Сучасна вища освіта в умовах війни», адже «вибір форми навчання безпосередньо пов'язаний з можливостями забезпечення збереження життя суб'єктів освітнього процесу. Тому домінуючою формою навчання стає дистанційна» (Будзак, Будзак, 2022: 45-46), але віддаляє викладача й студента, розриває емоційні зв'язки. Науковець Івано-франківського університету Т. С. Івашків слушно зауважив, що «карантин, бойові дії та небезпека обстрілів зробили онлайн-навчання безальтернативним джерелом отримання знань. Хоча воно є не найкращим способом навчання (відсутність особистого контакту викладача зі студентами, проблеми зі зв'язком), але має свої переваги» (Івашків, 2022: 163).

З огляду на такі особливості дистанційного навчання важливим видається підтримання взаємного емоційного зв'язку. Наприклад, згадка викладача про те, що в нього відключено світло й він працює на мобільному інтернеті, або розповідь про участь у благодійності чи про перевірку робіт при свічках, навіть коротенький екскурс у життя домашніх тварин допомагає психологічному розвантаженню, адже стає зрозуміло, що й викладач, і студенти «в одному човні», спільні проблеми об'єднують і надають сил. Робота зі

студентами-іноземцями має інші особливості, не потребує надання постійної психологічної підтримки, адже вони знаходяться в іншому, «безпечному» човні. Під час роботи з іноземцями викладачі, як і раніше, у першу чергу стикаються з проблемами дисциплінарного характеру, викликаними дистанційним навчанням. Якщо в перші місяці війни студенти-іноземці якоюсь мірою співчували викладачу та Україні, намагалися підтримати, то в подальшому педагог, основна мета якого – дати знання, навчити, все гостріше відчував, що знаходиться в «різних човнах» зі своїми учнями. Викладача ображає, коли вони не вмикають камери під час відповіді чи коли випадково вмикають і з'ясується, що знаходяться в тренажерному залі, косметологічному кабінеті, кафе чи ресторані, катаються на машині, готують обід. Особливо вразив студент, який демонстрував великий телевизор, куплений бабусі під час заняття.

Практично три роки учні середніх шкіл та студенти вищих навчальних закладів навчаються онлайн. Американські вчені та педагоги намагаються знайти спосіб боротьби з постковідними «синдромами» після поновлення офлайн-навчання – поганою поведінкою учнів та студентів на уроках, практичних заняттях, лекціях. 56% керівників шкіл США заявили, що пандемія сприяла збільшенню кількості порушень у класі через погану поведінку учнів. А 48% сказали, що збільшилися випадки неповаги до викладачів та персоналу з боку учнів. Ребека Епштейн, виконавчий директор Джорджтаунського юридичного центру з проблем бідності та нерівності, узагальнила в статті «Школи США стикаються з тиском, щоб дисциплінувати учнів»: «Зміни – це важко. Не може бути, щоб окремі вчителі змінили культуру власними силами... Для цього дійсно потрібно культурне зрушення всієї школи» (Us schools face pressure to discipline students, 2023).

Неймовірно складним, але важливим питанням є концентрація уваги студентів упродовж заняття, адже психологічне навантаження, яке зумовлено жорстокими подіями в нашому житті та в нашій країні, значно знижують здатність і студентів, і викладачів зосереджуватися на предметі протягом лекції та практичного заняття. Нещодавнє дослідження, проведене Організацією Об'єднаних Націй, свідчить про різкий занепад рівня базових навичок навчання. ЮНІСЕФ виявив, що двоє з кожних трьох дітей світу не можуть прочитати й зрозуміти елементарне оповідання в 10 років. Три чверті дітей не мають елементарних математичних знань. «Це глобальна криза навчання, – сказала директор ЮНІСЕФ Кетрін

Рассел. – Мільйони дітей до сих пір не відвідують школу. І мільйони дітей ходять до школи..., але не навчаються базовим навичкам» (In Third Year of Pandemic, Schools Faced Double Crisis, 2023). Цілком зрозуміла занепокоєність Кетрін Рассел станом навчання в середній школі, адже через декілька років у вищих навчальних закладах навчатимуться студенти без базових елементарних знань.

На викладача, як на основну рушійну силу навчального процесу, припадає основна частина навантаження та відповідальності за якість освіти. Якщо раніше викладач був модератором онлайн-навчання, то в теперішніх умовах він відіграє набагато важливішу роль. Він виступає не лише як організатор заняття, приймач-передавач знань, орган контролю та оцінювання. Натепер викладач – це психолог, емоційний буфер, який у разі необхідності пригашує емоції або, навпаки, їх викликає залежно від кожної конкретної ситуації, він повинен швидко й ефективно реагувати на будь-які психологічні, організаційні, технічні проблеми.

За дослідженнями ЮНЕСКО, пандемія повернула увагу до психічного здоров'я як студентів, так і викладачів. Більшість опитаних студентів з восьми країн заявили, що їхній емоційний стан постраждав через пандемію (Math Professor Connects Teaching Method in India, 2022). В Індії, наприклад, викладачі заявили, що «потребують додаткової психологічної допомоги» (Math Professor Connects Teaching Method in India, 2022).

Постійний психологічний стрес, у якому вже понад рік перебуває український народ, глибоко впливає на емоційний стан, чинить безперервний та агресивний тиск на нервову систему, когнітивні функції, фізичний стан, що позначається на всіх видах діяльності людини, зокрема й професійній. В умовах війни проблема професійного вигорання, яку протягом десятиліть досліджують вчені, стала надзвичайно гострим та актуальним питанням. На думку Тетяни Колтунович, «професійне вигорання можна тлумачити як процес поступової втрати суб'єктом емоційної, розумової та соматично-фізичної енергійності, життєвої наснаги під впливом пролонгованого стресу в професійній сфері, що проявляється у симптомах емоційного виснаження, пригнічено-депресивного настрою, хронічної втоми, цинізму, цілковитої втрати інтересу до роботи, спілкування та відсутності задоволення від них, у безсонні, вживанні психоактивних речовин, іноді в суїцидальності» (Колтунович, 2015). Під тиском тривалого стресу підвищується ризик швидкого професійного вигорання як викладача, так і студента, спостерігається апатія, втрата інтересу до життя, синдром «від-

кладеного життя», що негативно позначається на ефективності навчання. Ще більше навантаження припадає на студентів перших курсів, які в умовах воєнного часу проходять період адаптації до системи та вимог вищої школи.

Проблема онлайн-навчання – в центрі уваги американських та європейських педагогів та науковців. Їх непокоїть не тільки психологічний стан студента, а й викладача, зростання злочинності в американських школах та університетах як наслідок вимушеної ізоляції, недостатня кількість психологів і питання про те, як цю проблему розв'язати. У статті «Вчителі про шкільні розстріли: ніхто з нас для цього не створений» автор стверджує: «Для будь-якого вчителя робота стає нездійсненною. Від учителів уже очікують, що вони будуть консультантами, соціальними працівниками, зразками батьків та багатьма іншими для своїх учнів. Тепер їх все частіше закликають бути захисниками студентів» (Teachers on school shootings: none of us are built for this, 2022). Цей висновок свідчить про те, що проблема перевантаженості вчителів стосується не тільки американських учителів, а й носить загальнолюдський характер. Причому українські вчителі зіткнулися із труднощами онлайн-навчання не лише в період карантину, а й у воєнний час. Суттєвою є і роль матеріального фактора: зарплата вчителя-українця нижча за зарплату лікаря, водія чи продавця продуктового магазину та максимально наближена до мінімальної. Звісно, у воєнний час питання про зарплату є неетичними. Тепер думки та почуття кожного українця зосереджені на одному – Перемозі. Проте важко уявити, до яких наслідків може призвести ця соціальна несправедливість. Все більше українських вчителів залишають улюблену роботу – школу, університет – у пошуках більш високооплачуваної посади, яка допоможе вижити матеріально їхнім сім'ям. Але українські вчителі – одні з найкращих у світі. Падіння рівня підготовки майбутніх вчителів, відсутність належного підвищення кваліфікації, масовий від'їзд працівників освіти в інші країни, зміна професії, відсутність психологічного захисту для викладача, який, за словами Міністра освіти і науки Сергія Шкарлета, «вміє адаптуватися до будь-яких викликів» – все це, безумовно, може позбавити Україну золотого інтелектуального фонду, який є запорукою майбутнього розквіту нації (Шкарлет зробив несподівану заяву про навчання без світла: батьки й учителі обурені, 2022).

Висновки. Виклики, які ставить перед народом України війна, розв'язана росією, зачіпають

усі без винятку сфери життя, докорінним чином змінюючи ставлення та підходи до вирішення проблем і задач воєнного часу. Освітня ланка нашої Держави має ефективно й оперативно долати безліч перешкод та труднощів на шляху до забезпечення гідної професійної освіти молоді України. Необхідними умовами для забезпечення безперервного та якісного навчального процесу в умовах воєнного стану є:

- психологічна підготовка професорського-викладацького складу;
- надання емоційної та інформаційної підтримки здобувачів освіти;

– повне й технічно доступне навчально-методичне забезпечення;

– чітке дотримання вимог навчального процесу, швидке реагування на будь-які зміни або перебої в навчанні;

– постійний зворотній зв'язок зі студентами, який забезпечує вирішення оперативних організаційних та навчальних задач;

– чіткість, ясність та аргументованість вимог;

– систематичність та прозорість контролю знань і вмінь студентів

– підтримка на державному рівні діяльності навчальних закладів та педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освіта України в умовах воєнного стану. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>
2. Зеленський В. О. URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/1712
3. Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти. URL: <https://www.mentalhelp.in.ua/#:~:text=>
4. Курята О. В., Карапетян К. Г., Фролова Є. О., Кушнір Ю. С. Роль самостійної роботи студентів у формуванні професійних компетенцій у майбутніх лікарів. *Медичні перспективи. Науковий журнал ДЗ «Дніпропетровська медична академія Міністерства охорони здоров'я України»*. Дніпро, 2020. Том XXV. №2. С.25-30
5. Будзяк О. С., Будзяк В. М. Досвід проведення лекційних занять із дисциплін кримінально-правового циклу для здобувачів вищої юридичної освіти в умовах воєнного стану в Україні *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С.45-49.
6. Івашків Т. С. Електронні інструменти графічної візуалізації статистичних даних та економічних явищ в системі дистанційної освіти. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 163–165.
7. US schools face pressure to discipline students. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/us-schools-face-pressure-to-discipline-students/6930659.html>
8. In Third Year of Pandemic, Schools Faced Double Crisis. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/in-third-year-of-pandemic-schools-faced-double-crisis-/6879912.html>
9. Math Professor Connects Teaching Method in India, US. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/6878334.html>
10. Колтунович Т. Семантика, дефініції і співвідношення понять «професійне вигорання» та «професійна деформація». URL: <https://www.academia.edu/16071783>
11. Teachers on school shootings: none of us are built for this. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/teachers-on-school-shootings-none-of-us-are-built-for-this-/6625156.html>
12. Шкарлет зробив несподівану заяву про навчання без світла: батьки й учителі обурені. URL: https://24tv.ua/education/vidklyuchennya-svitla-shkarlet-oburiv-batkiv-uchiteliv-zayavoyu_n2216711

REFERENCES

1. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. [Education of Ukraine in the conditions of martial law]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf> [in Ukrainian]
2. Zelenskiy V. O. URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/1712 [in Ukrainian]
3. Ekosystema psykholohichnoi dopomohy u sferi osvity. [Ecosystem of psychological help in the educational sphere]. URL: <https://www.mentalhelp.in.ua/#:~:text=> [in Ukrainian]
4. Kuriata O. V., Karapetian K. H., Frolova Ye. O., Kushnir Yu. S. Rol samostiinoi roboty studentiv u formuvanni profesiynykh kompetentsii u maibutnykh likariv. [The role of independent work of students in the formation of professional competencies of future doctors]. *Medicni perspektivi. Scientific journal of Dnipro state medical university*, 2020, Volume XXV, № 2, pp. 25–30 [in Ukrainian].
5. Budziak O. S., Budziak V. M. Dosvid provedennia lektsiynykh zaniat iz dystsyplin kryminalno-pravovoho tsykladu dla zdobuvachiv vyshchoi yurydychnoi osvity v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. [The experience of conducting lectures on the disciplines of the criminal law cycle for students of higher legal education under martial law in Ukraine]. *The educational process in the conditions of martial law in Ukraine : materials of all-Ukrainian scientific and pedagogical professional development, 3rd of May – 13th of June 2022*. Odessa : Publishing house “Helvetica”, 2022, pp. 45–49 [in Ukrainian].
6. Ivashkiv T. S. Elektronni instrumenty hrafichnoi vizualizatsii statystychnykh danykh ta ekonomichnykh yavyshech v systemi dystantsiinoi osvity. [Electronic tools for graphic visualization of statistical data and economic phenomena in the

distance education system]. The educational process in the conditions of martial law in Ukraine : materials of all-Ukrainian scientific and pedagogical professional development, 3rd of May – 13th of June 2022. Odessa : Publishing house “Helvetica”, 2022, pp. 163-165 [in Ukrainian].

7. US schools face pressure to discipline students. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/us-schools-face-pressure-to-discipline-students/6930659.html>

8. In Third Year of Pandemic, Schools Faced Double Crisis. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/in-third-year-of-pandemic-schools-faced-double-crisis-/6879912.html>

9. Math Professor Connects Teaching Method in India, US. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/6878334.html>

10. Koltunovych T. Semantyka, definitsii i spivvidnoshennia poniat «profesiine vyhorannia» ta «profesiina deformatsiia» [Semantics, definitions and correlation of the concepts “professional burnout” and “professional deformation”]. URL: <https://www.academia.edu/16071783> [in Ukrainian].

11. Teachers on school shootings: none of us are built for this. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/teachers-on-school-shootings-none-of-us-are-built-for-this-/6625156.html>

12. Shkarlet zrobyv nespodivanu zaiavu pro navchannia bez svitla: batky y uchyteli obureni. [Shcarlet made an unexpected statement about studying without lights: parents and teachers are outraged] URL: https://24tv.ua/education/vidkly-uchennya-svitla-shkarlet-oburiv-batkiv-uchiteliv-zayavoyu_n2216711 [in Ukrainian].